

ERMENİ DİASPORASINDA HALEP ERMENİLERİ VE KİMLİK İNŞAASI

Özgür SARI*

Özet

Suriye Halep'te yaşayan Ermeniler, günümüzde nüfusları açısından Ermeni Diasporası içerisinde en kalabalık grubu oluşturmaktadırlar. Sözde soykırım hakkındaki düşünceleri ve Türkiye'ye olan bakış açıları, azınlığa mensup kişilerle yapılan mülakatlarla öğrenilmeye çalışılmıştır. Kendi kimliklerinin inşasında öteki olarak Türk kimliğinin ve sözde soykırım mitinin rolü bu çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır. Sonuç olarak, Suriye halkının doğal bir parçası olarak görülmediklerinden, Suriye ulus kimliğinden bağımsız kendi kimliklerini inşa edebilmek için özerk bir alan yaratabilmişlerdir. Sözde soykırım kimliklerinde önemli bir yer tutsa da Türkiye ile olan yakın ekonomik ve sosyal ilişkileri sebebiyle, diasporadaki Fransa ve ABD'deki gibi diğer Ermenilere nazaran Türkiye'ye daha olumlu yaklaşmaktadırlar.

Anahtar Kelimeler: *Etnik kimlik, Öteki, Diaspora, Ulusal kimlik*

ARMENIAN AND IDENTITY CONSTRUCTION ALEPPO ARMENIAN DIASPORA

Abstract

The Armenian minority living in Aleppo-Syria is the biggest part of the Armenian Diaspora according to their population. Their thoughts about so-called genocide and their attitudes towards Turkey was searched by doing interviews with some members of the minority. The role of so-called genocide myth and Turk as their other in the construction of their identity is the main theme of the study. As the result, it was understood that since they had not been accepted as a part of Syrian public they could construct an autonomous place to keep their identity far away from national identity of Syria. Although so-called genocide myth plays a crucial role in their identity construction, their closed economic and social relations with Turkey make them more positive towards Turkey than another Armenian diasporas like in France or the USA.

Keywords: *Ethnic identity, Other, Diaspora, National identity*

* Yrd. Doç. Dr. Özgür SARI, Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, KONYA, sosyologozgur@gmail.com

ERMENİ DİASPORASINDA HALEP ERMENİLERİ VE KİMLİK İNŞAASI

Giriş

Ermeni diasporasının en önemli ayağını Halep Ermenileri oluşturmaktadır ve diasporadaki Ermenilerin örgütlenmelerinde Halep Ermenileri başı çekmektedir. Beyrut'ta yaşayan Ermeniler ile birlikte diasporadaki örgütlü Ermeni diasporasının başını çeken bu grubun nüfusu hakkında sağlıklı bilgiler olmasa da, günümüzde Halep'te ne kadar Ermeni'nin yaşadığı tartışmalıdır. Halep'te daha çok Midan ve Aziziye gibi Hıristiyan ağırlıklı muhitlerde yoğunlukla oturan Ermenilerin toplu ve birbirlerine sıkı sıkıya bağlı yaşadıkları görülmektedir. Kendilerine ait vakıfları, ibadethaneleri ve okulları ile sosyo-kültürel dünyalarını ve kimliklerini rahatlıkla yaşatabilen Ermenilerin görece diğer ülkelerdeki Ermeni diasporasına nazaran Suriye toplumu içinde asimile olmadıkları veya fazlasıyla bütünleşmedikleri anlaşılmaktadır. Bu çalışmada da, Halep'teki Ermenilerin hangi parametrelerle kimliklerini canlı tuttukları ve diasporadaki Ermeniler içerisinde neden örgütlenme ve “soykırım” tezlerinde başı çektikleri anlaşılmaya çalışılmaktadır.

Suriye'de ve bilhassa da saha araştırmasının yapıldığı Halep'te Ermenilerin etnik kimliklerini bu denli canlı tutabilmelerinde pek çok neden etkin olmakla beraber, çalışmamız Suriye ulus kimliğinin inşası sürecinde Ermenilerin süreç dışı tutulmaları ve Suriye devleti tarafından kendilerine verilen görece geniş özerkliğin etkin olduğu anlaşılmaktadır. Halep Ermenilerinin, diaspora içinde, toplumsal hafızayı en canlı tutan grup olmalarının bir diğer nedeni ise, Türkiye ile olan yoğun ilişkilerden kaynaklanmaktadır. Kimliğin inşası sürecinde “öteki”nin inşası temel işleve sahiptir ve öteki ile olan ilişki üzerinden kimlik kurgulanmaktadır. Bu bağlamda da diasporadaki Ermeni'nin ötekisi olan Türk kimliği ve Türkiye, Halep Ermenilerinin yanı başında yer alan, coğrafi yakınlık açısından Şam'dan daha yakın olan ve genellikle ticaretle uğraşan Halep Ermenileri için, önemli bir ticaret ortağı olan bir unsurdur. Türkiye'yi yakından takip etmeleri ve ilişki içerisinde olmaları sebebiyle, Türkiye coğrafyasına dair hafızalarını canlı tutmaları ve yaşadıkları sürgün hayatlarını sonraki kuşaklara aktarmaları daha kolay ve yoğun olmuştur. Bunun sonucu olarak da Halep Ermenileri, diaspora içerisinde kendi tezleri etrafında örgütlenme süreçlerine liderlik eden grup olmuştur.

Bu çalışmanın saha araştırması Aralık 2008 ile Şubat 2009 tarihleri arasında Halep'te olmuştur. Halep'te yapılan saha çalışmasında, Ermeni azınlığa mensup 10 kişi ile görüşülmüştür. Görüşülen Ermenilerin tamamı Anadolu'dan göç etmiş Ermenilerin bizzat kendisi ya da çocuklarıdır. Ayrıca Halep'teki Ermenilerle yakın ilişkileri ve bilgisi olan 4 Arap ile de mülakat yapılmıştır. Görüşülen bütün kişilere kartopu yöntemiyle ulaşılmıştır. Görüşüğümüz

Ermeniler 'in ikisi kadın, sekizi erkek; beşi otuz yaş altı genç, diğer beşi ise elli yaş üstü yaşlılardan oluşmaktadır. Geldikleri kökenler açısından ise Türkiye'nin Kilis, Gaziantep, Sivas, Erzurum, Diyarbakır ve Şanlıurfa şehirlerindedir. Görüştüğümüz kişilerden bir tanesi memur, diğerleri ise kendi işlerinde çalışmaktadırlar.

Kimlik ve Diaspora Tartışmaları Çerçevesinde Ermeni Kimliği İnşası: Teorik Bakış Açıları

Ermeni kimliği inşası süreci diğer ulusal ve etnik kimliklerin inşasındaki kimi ortak özellikleri bünyesinde barındırır. Bunlardan en önemlisi ise ortak geçmiş mitinin oluşturulmasıdır. İkselci etnisite anlayışına göre, ortak din, dil, ırk, kan bağı gibi özellikler bir grubu etnik bağlarla birbirine bağlanmasını sağlar (Hutchinson and Smith,1996:19-45). Genelde modern ulus devletler ve etnik kimlik temeline dayanan ulusların inşası buna dayanmaktadır. Ermeni ulusunun oluşumunda da ortak dil, din, kan bağı ve ortak coğrafya kavramlarının rol oynadığı aşikârdır. Bu ortak varsayılan özellikler doğuştan gelen ve doğal olgular olarak kabul edilir. İnsan topluluğunu tek bir etnik ya da ulus kimliği altında bir arada tutmanın en önemli unsurlarındandır.

Ermeni etnik kimliğinin olgunlaşmasında rol alan ilksel bağlar ve özellikler hiç kuşkusuz diğer ulusal kimliklerin, Türk kimliği de dâhil, olgunlaşmasında da rol oynamıştır. Bu noktada, çalışmamızı asıl ilgilendiren konu, bu kimliğin oluşumu esnasında ötekinin de aynı anda kurgulanmasıdır. Modernitede her anlamın ve her sözcüğü, kendisi dışındaki ile anlamlandığı tezini savuna gelen Derrida gibi kimi post yapısalıcı ve post modern düşünürler ışında, kimliğin de kendi ötekisini oluşturarak anlam kazandığı etnisite ve kimlik çalışmalarında tartışılmaktadır. Benlik ile öteki arasındaki anlamsal bağ hiyerarşiye dayanmaktadır. Öteki daima aşağı, yetersiz ya da kötü anlamlar içerirken, benlik ya da söz konusu anlamın kendisi üstün özellikler taşımaktadır. Ötekinin aşağılığı üzerinden kendi üstünlüğünü böylece tanımlamış olur (Sarup, 2004:52-54). Yalnızca Derrida değil, teorik tartışmasını, Freudcu psikanaliz eleştirisi ve Hegel'in efendi-köle diyalektiği üzerine koyan Lacancı anlayış da bize benlik algısının ve kimlik oluşumun ötekine ne derece bağımlı olduğunu göstermektedir (Sarup, 2004:22-34). Ermeni etnik kimliğinin oluşumunda da öteki olarak Türk kimliğinin konulduğunu ve Türk olan ötekiye düşmanlık besleyerek kurgulandığını anlayabilmekteyiz. Öteki olan Türk'ün yaptığı iddia edilen soykırım ile Ermeni kimliği inşa edilmektedir. Sonraki kuşaklara da aktarılan bu kimlik yaratma sistemi düşmanlığın nesiller boyunca devamını sağlamıştır. Sözlü gelenek halinde aktarılan bu sözde soykırım hikâyeleri, sonraki kuşaklar tarafından kaleme alınan makaleler ve romanlar haline dönüştürülmüş ve siyasi ve entelektüel hayatta kullanılır hale gelmiştir.

Kimlik inşası tartışmalarında önemli bir yer tutan durumsalcı yaklaşım ise ilkselci olan bağların hangi durumlarda ve hangi amaçlarla kullanıldığı ile

ilgilidir. Kan bağı, ortak coğrafya, dil, din, kültür gibi özelliklerin aslında birer sosyal yapı olduğunun bilincinde olan bu yaklaşım, önemli olanın bu özelliklerin bazı ekonomik ya da siyasi faydalar elde etmek için kullanıldığı yönündedir. Bu yaklaşıma yakın olan yapısalcı yaklaşım ise etnik kimlik oluşumunda kullanılan tüm bu özelliklerin aslında birer sosyal yapı olduğudur. Doğal gibi sunulan bu özellikler insanları bir arada tutmanın yolu olarak yaratılmış birer sosyal kurgudur. (Cornell ve Hartman, 1998:73). Ermeni kimliği oluşturma sürecinin aynı zamanda bir siyasi projeksiyon ve ideolojik bir kurgulanma olduğunu göz önünde tutarsak, kimliği oluştururken, aynı zamanda bazı ekonomik ve siyasi kazanımlar elde etmenin de amaçlandığı açıkça görülmektedir. Ermeni kimliğinin temeli soykırım iddiaları ile doldurulurken, tanınma, tazminat, toprak ve Türkiye üzerinde siyasi baskı elde etmenin amaçlandığı görülür. Daha sonra değineceğimiz üzere, diasporanın buldukları ülkede siyasi nüfuz elde etmek ya da Ermenistan ve başka ülkelerdeki Ermeniler üzerinde siyasi güç elde etmek için soykırım iddialarının kullanılması bu noktada ele alınmalıdır. Dünya üzerinde dağınık yaşayan Ermenileri bir arada tutmak ve sonraki kuşaklar üzerindeki denetimi sağlamak için soykırım iddiaları temel rol oynamaktadır.

Kelime anlamıyla diaspora, sembolik ya da gerçekte, dini ya da etnik yönden bağlı hissettikleri ülkenin dışında yaşayan insan topluluğuna denilir. Günümüzde, göç ve uyum tartışmaları dışında, anavatanlarından uzakta yaşayan etnik gruplar üzerine ve kimlik inşası konularında da diaspora en çok incelenen etkenlerden birisidir. Ermeni diasporasının, yaşadıkları ülkelerde sözde soykırım tasarıları kabul ettirerek Türkiye'nin dünya siyasetinde önünü tıkama girişimleri ile beraber, Türkiye'de de Ermeni diasporası üzerine yapılan çalışmalar ön plana çıkmaya başlamıştır. Sözde soykırım meselesi sebebiyle Türkiye'nin Ermenistan'dan ziyade ABD ve Fransa gibi üçüncü ülkelerle muhatap olması, bu ülkelerde yaşayan diasporanın etkin faaliyetleri, Türkiye'de ilginin bilhassa diaspora üzerinde yoğunlaşmasına sebep olmuştur.

Diasporanın yapıcı işlevlerinden en önemlisi, anavatandan ayrı olarak yaşayan ve dünyanın çeşitli yerlerine dağılmış olan insanların etnik ve millî kimliklerinin inşalarını sağlamaktır. Klasik anlamda modern ulus devletten ayrı yaşayan ve kendi anavatanlarındaki ulus devletin kurumlarından uzakta olan bu insanların ulusal kimliklerini kazandırma işlevi diasporaya düşmektedir. Althusserci yaklaşımda olduğu gibi devletin aygıtları vatandaş yaratmada etkin rol oynar.

Başta eğitim, aile, din gibi, ulus devletin nüfuz alanına giren ve aygıtı haline gelen kurumlar vasıtasıyla vatandaşlık kimliğinin özellikleri, etnik ve ulusal kimliğe uygun kazanımlar insanlara verilir. Yaşadıkları ülkenin ulusal kimliğinin dışında olan ve devletin kimlik inşası sürecinin ya da etkisinin dışında kalan azınlıklara ise diaspora, yarattığı kurumlar, yurt dışında açılan dini yerler, okullar, düzenlenen propagandalar gibi, vasıtasıyla kimlik kazandırır. İkinci bir

yapıcı işlev ise, yurt dışında yaşayan insanlar ile anavatanda yaşayan insanlar arasında bağ kurmaktır(Shain ve Barth, 1982:450).

Diaspora ile ilgili çalışmalarında Shain ve Barth, diasporayı oluşturan insanları üç gruba ayrılmaktadır. Bunlardan ilki, merkezi üyeler diyebileceğimiz, etkin roller üstlenen ve diasporanın kurumsallaşmasını sağlayan ve ideolojisini oluşturan elitler, ikincisi, daha pasif şekilde rol alan üyelere ve üçüncüsü ise diasporanın kurguladığı diasporaya dâhil olan insanlar. Diasporanın hayali cemaatindeki bu insanlar, ait olduklarını hissettikleri anavatandan uzakta olan insanlardır. Önemli kriz halinde kitlesel hareketlerde rol alan bu gruba sessiz üyeler de denilebilir (Shain ve Barth, 1982:452).

Halep Ermenileri Üzerine Genel Bilgi

Günümüzde Halep'te ne kadar Ermeni'nin yaşadığına dair sağlıklı bilgi bulunmamaktadır. Suriye'deki nüfus sayımlarının etnik köken bilgilerini içermemesi ve bunların yayınlanmaması, sağlıklı bir bilgi vermekte sosyal bilimcileri zorlamaktadır. Fakat tarihsel olarak baktığımızda, Türkiye'den gidip yerleşen Ermenilerin oluşturduğu Halep Ermenilerinin arşivlerdeki tutanaklarda ne kadar sayı ile gidip yerleştiklerine dair bazı bilgiler mevcuttur. Çeşitli olmakla birlikte rakamlar, tehcir esnasında 100 bin ila 140 bin arası Ermeni insanının Halep'e yerleştirildiğini göstermektedir (Güler vd. 2001:229).

Suriye'nin resmi adı Suriye Arap Cumhuriyeti'dir; Arap kimliği ulus devlet kimliğinde temel sacayağıdır. Resmi dili de Arapça olan Suriye'de Arap olmayan etnik gruplar ve Müslüman olmayan dini azınlıklar da önemli yer tutar. Çok kimlikli toplum yapısını ulus kimliği altında birleştirmeye çalışan BAAS ideolojisi, temelde sınıfsal kimlikler üzerinde ulus kimliğini inşa etme, etnik ve dini kimlikleri ise dışlama yoluna gitmiştir. Toplumsal örgütlenmeleri de köylü, işçi, gençlik, öğrenci gibi iktisadi faaliyetler ve mesleki temelde düzenlemiştir (Hinnebusch, 1995:230-232).

Özellikle, Hafız Esad Dönemi'nde, rejim kendi meşruluğunu sağlamak için patronaj ilişkiler yoluyla kimi etnik ve dini gruplara devlet bürokrasisinden ve hiyerarşisinden pay dağıtma yoluna gitmiştir. Hafız Esad'ın başyardımcısı Abdulhalim Haddam'ın Sünni, yüksek rütbeli generallerden General Hasan Türkmen'in de Türkmen olması, rejimin sırf Alevi azınlığa dayanmadığı argümanını desteklemesi için verilen en sık örneklerdendir. Dışişleri Bakanlığı ve Başbakan vekilliği de yapan Haddam'ın dışında, Baas Bölge İdaresi Genel Sekreteri Züheyr Maşarka, Başbakan Yardımcısı Abdar Rauf El Kasım, Halk Konseyi Sözcüsü Mahmud El Zubi, Savunma Bakanı ve Genel Kurmay Başkanı Mustafa Talas ve yine Genel Kurmay Başkanlığı görevi yapan Hikmet Şihabi gibi pek çok Sünni devlet adamını Esad'ın en yankında görmek mümkündür (Mason, R.S., 1987:207). Aslında ülkede yönetici elitler içerisinde baskın olan ve Esad ailesinin de içinde bulunduğu Nusayri Araplar dışında, sayıca ve ekonomik güç açısından en baskın grup olan Sünni Arapların, bilhassa da girişimci ve

sermayedar sınıf olan ve Halep kökenli olan Sünni Arapların siyasi iktidardan da pay alma taleplerini dizginleme amacıyla, kadrolaşmada Sünnilere pay verilmiştir. Hatta, Arap Nusayriler dışında ülkede yönetim elitleri arasında en baskın olan grup Sünni Araplardır.

Ülkede ticareti ve imalat sanayini ellerinde tutan Sünnilerin ülke yönetiminde söz sahibi olmada güçlenmeleri, oğul Beşar Esad Dönemi'nde artan hızla devam ederken, Ermeni azınlık, ülkede memuriyet ve askerlik gibi mesleklerden uzat tutulmuşlar ve hatta ülke içinde sermayedar sınıf olan Sünni Araplar ile bütünleşememişlerdir. Bu nedenle küçük çapta ticaret ile beyaz yakalı uzman meslekler (tıp doktorluğu, diş hekimliği, avukatlık, mimarlık gibi) Ermeniler tarafından yürütülmektedir.

Ülkede resmi dile ve resmi etnik kimliğe kaynaklık eden Arap kimliği içerisinde yer almayan Ermeniler, aynı zamanda ülkede baskın din olan İslam çatısı altında da yer alamamaktadırlar. Ülkedeki Türkmenler ile Kürtler, Müslüman kimliği ile Suriye toplumuna bağlanmaktadır. Suriye'de laik hukuk kuralları ile Şeriat kuralları yan yana uygulanmaktadır. Özellikle aile hukukunda İslam referans alınmaktadır. Toplumda, dinsel kimlikler ve ritüeller baskındır. Halep'te El-Rawda Camii'nde Cuma namazı çıkışı, Suriye Cumhuriyet Müftüsü, Ahmad Haasoun ile yaptığımız mülakatta, Hassoun, toplumu bir arada tutan faktörlerden birisinin de din olduğunu ve ülkedeki farklı etnik grupları bir arada tutan belki de en önemli çimentonun da İslam olduğunu vurgulamaktadır.

Ülkede toplumun çeşitli gruplarını bir arada tutmada İslam rol oynarken, Ermenileri bağlayacak olan ortak özelliklerden biri daha böylece işlevsiz kalmış olmaktadır. Rejimden yeteri kadar pay alamayıp, ülkede yönetici elitler arasında kadrolaşamayan Ermeniler, din birliğinin içerisinde de yer bulamamaktadırlar.

Suriye ulusal kimliği, iktidar elitleri ile halkın çeşitli etnik ve dini grupları arasındaki himaye ilişkileri üzerinden devletin inşa edilmesi sebebiyle, güçlü bir yerelcilik ya da bölgeciliğin etkisi altındadır. Halep ve Şam rekabeti dışında, Alevi-Sünni, Arap-Türkmen-Kürt milliyetçilikleri, ulus devlet temeli bir kimliğin oluşmasında engel teşkil etmektedirler. İktidar ile ilişkilerinde de bu kimlikler ön plana çıkmaktadır ve rejimin himayeci ilişkiler kapsamında bu kimliklere verdiği kısmi ödümler ve özerklikler, hükümet kademelerinde kadrolar devletin en önemli meşruiyet aracı olagelmıştır. Halkın gözünde rejimi meşru kılmak ve geleceğini garanti altına almak, bu himayeci ilişkilerden geçmektedir (Atay, 1999:43-64). Bu himayeci ilişkilerin dışında kalan Ermeniler, iktidar ile halkın çeşitli kesimleri arasındaki ilişkiler ağı üzerinden kurulmuş olan Suriye ulusal kimliğinde de yer almaktan uzaktırlar. Ermenilerin Suriye ulusal kimliği şemsiyesi altında fazlaca yer almamaları, kendi etnik kimliklerini de canlı tutmalarına olanak yaratmıştır.

Halep Ermenilerinde Kimlik ve Ötekisi

Türkiye'nin daha çok İç ve Doğu Anadolu Bölgeleri'nden giden ve Halep'e yerleşen Ermeniler, tarımdan ziyade zanaat ve ticaretle uğraştıklarından, Halep'e de uğraşı alanlarını beraberlerinde götürmüşlerdir. Halep'te daha çok Midan ve Aziziye mahallelerinde oturan Ermenilerin küçük ve orta boy işletmeler ile ticarethaneler işlettikleri bilinmektedir. Özellikle de Midan bölgesindeki otomobil tamirhaneleri ve oto yedek parça dükkânları Ermenilerin ellerindedir. Bu bölgede çalışan Ermenilerden George Nazaryan, oto tamirciliği ve yedek parça ticaretinde Ermenilerin ağırlıkta olduğunu ve Midan Bölgesi'nin bu sektörün merkezi haline geldiğini anlatmaktadır. Baba mesleği olan oto tamirciliğini sürdürmekten mutlu olduğunu belirten Nazaryan, Gaziantep'ten geldiklerini ve ailesinden acı dolu sürgün günlerini hep dinlediğini anlatır. Kendisini Antepli olarak gördüğünü gururla belirten Nazaryan, Türkiye'ye birkaç kez gittiğini ve İstanbul'u çok sevdiğini anlatmaktadır. Halep'te yer alan Ermeni okullarında eğitim gördüğünü anlatan Nazaryan, evlerinde ve mahallelerinde Ermenice konuştuklarını, müziklerini, törelerini, yemeklerini, dinlerini, kısaca kültürlerine dair hemen her ögeyi yaşattıklarını belirtmektedir. Nazaryan gibi diğer Ermenilerde ticaret alanında ağırlıklı olarak faaliyet göstermektedirler.

Aynı muhitte dükkân sahibi olan, Halepli Araplardan, Abdurrahman Lahmouni ise Ermenilerle çalışmaktan memnun olduğunu anlatmaktadır. Çalışkan olduklarını sık sık vurgulayan Lahmouni, Araplara nazaran daha disiplinli ve dürüst olduklarını ve ticarete zekâlarının yatkın olduğunu anlatmaktadır. Pazar günleri ve hafta içi mesaisi bittikten sonra, ne kadar çok para teklif ederse etsin asla bir Ermeni'yi çalıştıramadığını söyleyen Lahmouni, devlette görev almaktan ziyade ticaretle ilgilendiklerini ve bürokrasiye fazla ilgili olmadıklarını aktarmaktadır. Düzenli olarak her Pazar, kilise ziyaretlerini ibadetlerini aksatmadıklarını ve kültürlerine sıkı sıkıya bağlı olduklarını vurgulamaktadır.

Halep UNESCO tarafından koruma altına alınmış ve 2007'de "İslam Kültürünün Başkenti" olarak ilan edilmiştir. Buna rağmen, Halep kiliseler şehirdir. Suriye Arap Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bile eski olan ve Fransız manda yönetimi döneminde kurulmuş olan Adyat Arkeoloji Cemiyeti Başkanı Muhammed Kujjah, Hıristiyan kültürün hala varlığını sürdürdüğünü belirtmektedir. 40'tan fazla kilisenin var olduğu belirtilen görüşmede, Halep'te önemli bir sayıda da Ermeni kilisesi bulunduğu değinilmiştir. Bunların içerisinde en önemlisi ise Karasun Manug Kilisesidir. Tehcirden gelen Ermenilerin sığındığı en büyük kilise olması sebebiyle de önemini koruyan bu kilise, Ermenilerin ibadet için toplandıkları en önemli kilisedir. Avlusu ve misafirhanesi göç eden Ermenilere barınak olduğu için, geçmişin yaşatılması ve toplumsal belleğin korunmasında da önemli bir işleve sahiptir.

Eğitim konusunda da geniş bir özerkliğe sahip Ermenilerin anaokulundan yüksekokula kadar Ermenice eğitim veren okulları mevcuttur. Cemaate ait 13

okulun dışında yüksekokula eş değer Ermeni Kültürel ve Eğitsel Birliği Hamazkayin'e bağlı bir okulda da dört yıllık eğitimden sonra, Ermeni okullarına öğretmen yetiştirmektedir. Bu okulun Ermenistan'daki üniversitelerle işbirliği bulunmakta ve Suriye hükümeti, bu okulların Ermeni devleti tarafından desteklenmesine izin vermektedir. Eğitim alanındaki geniş özerklik, Ermenilerin eğitim yoluyla kültürlerini ve toplumsal hafızalarını genç kuşaklara aktarma fırsatı doğurmuştur. Yine Halep'te ısıtma ve soğutma sistemleri ve klima sistemleri üzerine ithalat yapan mühendis Agop Agopyan, görüşmemizde, kendisinin aynı zamanda Ermenistan vatandaşlığına sahip olduğunu ve Ermenistan'a Türkiye üzerinden karayoluyla gittiğini anlatmaktadır. Suriyelilerin Türk Konsolosluluğunda vize için sıra beklerken kendisi gibi Ermenistan pasaportu taşıyanların, vizelerini sınırdan sorunsuzca aldığını belirtmektedir. İstanbul'a sıklıkla gittiğini ve oradaki uzaktan akrabalarını ziyaret ettiğini anlatan Agopyan, Türkiye'dekine kıyasla, Suriye'de Ermenilerin daha geniş bir özgürlük alanına ve haklara sahip olduğunu vurgulamaktadır. Türkiye ile Ermenistan arasındaki ilişkilerin normale dönmesini çok istediğini belirten Agopyan, işlerinin çoğunu da Türkiye üzerinden yürütmektedir. İthalatının önemli bir kısmını Türkiye'den yaptığını anlatan Agopyan, "soykırım"ın tanınması gerektiğini vurgulamakla beraber, iç savaş halinin yaşandığı o yıllarda Ruslara inanıp da kendilerinin de Müslüman ahaliyi öldürdüklerini kabul etmektedir. Eşi Revan ise çocuklarını ABD'de okuttuğunu ve en önemli yatırımlarının çocuklarının eğitimi olduğunu söylemektedir. Yalnızca kendilerinin değil, Halep'teki diğer Ermenilerin eğitime büyük önem verdiklerini ve çocuklarının eğitimi için önemli ölçüde fedakarlıkta bulduklarını belirtmektedir. Özellikle çocuklarını eğitim için yurt dışına gönderdiklerini ve çoğunlukla da tıp ve mühendislik okuttuklarını anlatmaktadır.

Halep'teki Ermenilerin kimliklerinin inşasında ve yeniden üretilmesinde din çok önemli bir rol oynamaktadır. Suriye toplumundan ayrıldıkları en önemli unsur olan din, Ermeni kimliğinin etrafına örülmüş bir duvar gibidir. Paris ile Halep'teki Ermeni diasporası üzerine karşılaştırmalı bir saha araştırması yapan Hüseyin Çakıllıkoyak da (Mayıs 2005:152), Paris'teki Ermenilerin kimliğinde en önemli unsuru dil teşkil ederken, Halep'tekilerin kimliğinde baskın unsurun din olduğunu tespit etmiştir. Gerçekten de, Türkiye'ye olan coğrafi yakınlıkları ve görece daha sıkı ilişkileri nedeniyle, Türk kültürü ile ortak olan özelliklerini daha az yitiren Halep Ermenileri, geriye kalan en baskın ayırt edici kimlik unsur olan dini kimlik etrafında sık sık toplanmışlardır. Görüştüğümüz gençlerden Müslüman Arap olan Ahmet Bitar, Ermenilerin gündelik yaşamları, yeme içme alışkanlıkları, dinledikleri müzik, fiziksel görünüm açısından çok farklılık teşkil etmediklerini, yalnızca Pazar günleri kiliseye gittiklerinde onların farklı olduklarını anımsadıklarını belirtti. Pek çok Ermeni arkadaşı olduğunu vurgulayan Ahmet, Cuma günleri Halep'in Müslüman kuzey mahallelerinde kafe ve alışveriş yerlerinin kapalı olmasından dolayı, Aziziye gibi gayri Müslim muhitlere takıldıklarını anlatmaktadır. Aynı şekilde, Pazar günleri sessiz sakin olan Ermeni

mahallelerine karşılık, cıvıl cıvıl ve renkli olan Müslüman muhitlere Ermeni gençlerin eğlenmeye geldiklerini belirtmektedir.

Halep'teki Ermenilerin Türklerle karşılaştıklarında daha dikkatli davrandıkları hissine kapılmamak elde değil. "Soykırım" kelimesini kullanmaktan itina ile kaçınan ve Türkiye ile ilişkilerin geliştirilmesi gerektiğini sık sık vurgulayan ve Türklere ne kadar çok benzediklerini anlatan Ermeniler, aslen nereli olduklarını sorduklarımızda ise rahatlıkla memleketlerini belirtmekte ve buraya gelişlerini "sürgün" ya da "göç" gibi kelimelerle tanımlamaktadırlar.

Halep'in en eski ve tarihi merkezi olan ve turizm açısından kalbi sayılan Cideyde'de turistik eşyalar satan dükkânların sahiplerinden Agop Okcuyan ile Armen Dolabciyan ile mülakatımızı Türkçe gerçekleştirdik. Türkiye'den Suriye'ye ziyarete gelen siyaset liderleri ile hatıra fotoğrafları bulunan Agop Okcuyan, aslen Kilisli. İlişkilerin tam anlamıyla geliştirilmesinden yana ve Türkler ile Ermenilerin yıllarca beraber yaşadığını ve sorunları konuşarak halletmeleri gerektiğini vurgulamaktadır. Batılı ülkelerde yaşayan diaspora Ermenilerine biraz da tepkisini ortaya koyan Okcuyan, Avrupa ve ABD'de yaşayan Ermenilerin daha rahat yaşadıklarını ve "soykırım" meselesinin üstüne gitmelerinin ise Ermenistan ile Ortadoğu'da yaşayan Ermenilere zarar verdiğini belirtmektedir. Kendilerinin Türkiye'ye daha çok muhtaç olduğunu, en başta Türkiye'nin yanı başlarında olduğunu ve iyi geçinmek gerektiğini belirtmektedir. En basitinden müşterilerinin çoğunun Türk turistler olduğunu belirtiyor. Dolabciyan ise husumetin daha fazla büyütülmemesi gerektiğini belirtirken, Suriye'de rahatlarının çok iyi olduğunu ve kimliklerini yaşarken gayet rahat olduklarının altını önemle çizmektedir. Her iki Ermeni'nin de dükkânlarında devlet başkanı Beşar Esad ile babası Hafız Esad'ın resimleri yer almaktadır. Rejime görünürde sadık olmalarına rağmen kendilerini Suriyeli olarak tanımlamaktan kaçınmışlardır.

Halep'teki Türk Başkonsoloslugu'nda görevli bir memurun eşi olan Dilek Hanım ise, Halep'te yaşamın zorluklarından bahsetmekte ve özellikle de Arap tüccarlar ile taksi şoförlerinin fiyatlarını şişirmelerinden, şehir içinde fazla dolaştırarak fazla para sızdırmaya çalışmalarından dem vurmaktadır. Bu noktada ilginç olan, Dilek Hanım, Ermenilerden alışveriş yapmayı tercih ettiğini; çünkü Halep'teki Ermenilerin Türkçe bildiğini, malı değerinde sattıklarını, kaliteli hizmet verdiklerini ve kibar davrandıklarını anlatmaktadır. Halep'e gelen Türklerin de kendi gibi, çoğunlukla Ermeni dükkân sahiplerini tercih ettiğini vurgulamaktadır. Cideyde Bölgesi'nde bir kuyumcu dükkânı sahibi olan Aret Bey de, gelen turistler arasında müşterilerinin çoğunlukla Türkler olduğunu belirtmiştir. Yüzyıllardır aynı coğrafyada yaşadığımızı ve kültür alış verişinden dolayı pek çok benzerlikler taşıdığımızı anlatan Aret Bey, Türklerin özellikle kendilerini tercih etmelerini ise temiz iş yapmalarına, kaliteli mal ve hizmet sunmalarına ve müşteriye kibar davranmalarına bağlamaktadır. Arap tüccarların ticareti Halep'te sonradan öğrendiğini, hâlbuki bu coğrafyada Ermenilerin ticaret

uğraşısı ile ün saldıklarını anlatan Aret Bey, Halep'te kendilerine bakarak Arapların da ticarete soyunduklarını, ama kısa yoldan para kazanamaya baktıklarını belirtmektedir. Bu nedenle müşteriyi fazlasıyla suiistimal ettiklerini anlatmaktadır. Aret Bey de diğer görüştüğümüz Ermeniler gibi bir kaç kez Türkiye'yi ziyaret etmiş ve İstanbul başta olmak üzere ziyaret ettiği yerleri çok beğenmiş. Türklerden düşmanca bir tavır görmediğini anlatan Aret Bey, düşmanlığın biran önce giderilmesini ve ilişkilerin normalleştirilmesini temenni etmektedir.

Karen, Suriye Bilgisayar Cemiyeti'nde görevli genç bir Ermeni kadındır. Karen, Türkiye'ye bir kaç kez gittiğini ve çok beğendiğini anlatmaktadır. Fakat kendi dedesi ve abasından duyduğu hikâyelerin etkisinde olduğunu belirten Karen, bilhassa da “soykırım”ın tanınmasını talep eden tek kişi oldu mülakat yaptığımız kişiler arasında. Özellikle de Türk milli takımının oynadığı futbol maçlarında, Sünni Arapların Türk takımını tutmalarına karşın, Ermeni gençlerin Avrupalı olan karşı takımı tuttuğunu belirtmektedir. Gençler arasında diasporanın “soykırım” propagandasının etkin olduğu Karen'in sözlerinden anlaşılmaktadır. Halep'te ayrıca sosyal yaşamın renkli olmasında Ermeniler'in payının yüksek altını çizen Karen, Ermeniler olmasaydı, Halep'te gençliğin bu kadar da sosyal olamayacağını iddia etmektedir. Halep'te Arapların Suriye'nin diğer şehirlerine nazaran daha muhafazakâr ve dindar olduğunu vurgulayan Karen, Halep'in yaşanılır kılınmasında kendilerini etkin olduğunu anlatmaktadır. Gerçekten de, Halep'teki açık yüzme havuzuna yalnızca Ermeni arkadaşları ile gidebildiğini anlatan Eyad Batal, Müslüman kızların havuza gitmekten çekindiğini belirtmektedir. Halep'te makine ithalatı yapan IECO şirketinin sahibi olan Eyad Batal, Halep'teki Ermenilerin Avrupalı gibi yaşadığını ve şehre her türlü yeniliği ve yabancı markaları Ermenilerin getirdiğini belirtmiştir.

Ararad ve Artun kardeşler ise hem üniversitede okuyorlar hem de boş zamanlarında babalarının işyerinde çalışıyorlar. Halep Kalesi'nin önünde nargile kafede yaptığımız görüşmede; Ararad ve Artun kardeşler kendilerini Ermeni olarak tanımlamakla birlikte, Anadolu'dan geldiklerini dolayısıyla yarı Anadolu saydıklarını söylediler. Babalarından ve dedelerinden sürgün hikâyeleri dinlediklerini ve Türkiye'de köklerinin var olduğunu bilinciyle yetiştirdiklerini anlattılar. Suriye toplumunda kendi kültürlerini rahatça yaşattıklarını; buna karşın kendilerini tam olarak da Suriyeli hissetmediklerini vurguladılar. Suriyeli olmak için Arap olmak gerekir diyen Artun ve Ararad kardeşler, Arap olmayan etnik grupların da Müslüman kimliği ile toplumla bütünleştiklerini belirttiler. Kendilerinin ise hem etnik hem de dinsel yönden dışarıda kaldıklarını hissine olan kardeşler, Türkiye'ye olan yakınlık ve yoğun ticari ilişkiler sebebiyle, Türklere karşı soğukluk beslemediklerini belirttiler. Sürgünlerinin soykırım olarak tanınması gerektiğini vurgulasalar da, ilişkilerde hassas davranılması gerektiğini ve bozulan ilişkilerden en çok kendilerinin etkilendiğini belirttiler. Suriye'de Ermenilerin, bilhassa da Halep Ermenilerinin diasporada Ermenilerin

örgütlenmesinde neden başrol oynadığını sorduğumuzda ise, genellikle ticaretle uğraşan Haleplilerin maddi olarak daha zengin olduğunu ve diasporadaki lobicilik faaliyetlerinin ve yardımların para ile döndüğünü; dolayısıyla da Halep Ermenilerinin bunda daha etkin olduğunu altını çizdiler. Fakat ısrarla vurgulanan nokta şuydu ki; diasporada etkin olan Ermenilerin genellikle Halep kökenli olmaları, Anadolu'dan sürülen Ermenilerin öncelikle Halep'te toplanmalarından kaynaklanmaktadır. Tarihsel süreçte sürgün edilen Ermeniler, Halep'te toplanıp, dünyaya da Halep'ten yayılmışlardı. Bu nedenle diasporada etkin olan Ermenilerin aslında Halep'te şu anda yaşamadıklarını; yalnızca ABD'ye ve Fransa'ya Halep'ten dağıldıklarını vurguladılar. Bu nedenle diasporada Halepli Ermenilerin etkin olduğu izlenimi doğmaktadır.

Artun ve Ararad kardeşlerin belirttiğine göre, Halep'te şu anda yerleşik olan Ermeniler, diasporadaki diğer Ermeniler kadar Türkiye'ye tepkili değiller. Bunun en önemli sebebi de Halep'teki Ermenilerin coğrafi yakınlık sebebiyle Türklerle daha yakın ve iç içe ilişkide olmalarından kaynaklanmaktadır.

Sonuç

Halep Ermenilerinin etnik kimliklerinin sıkı bir şekilde muhafaza edilmesinde ve diasporadaki Ermeniler arasında başrol oynamalarında başka çeşitli faktörler de bulunabilmektedir. Fakat çalışmada hangi parametreler etrafında Halep Ermenilerinin kimliklerinin yeniden ürettiklerini, Türkiye ve Türk kimliğine olan mesafelerini, Suriye ulusal kimliğinin neresinde durduklarını, iktisadi birikimlerini nerelerde tuttuklarını ve diasporadaki Ermeni kimliğini hangi ölçütlerde etkilediklerini anlamaya çalıştık. Elbette bütün diasporadaki Ermenilerin kimlik inşaa süreçleri daha karmaşık etkenlere bağlıdır. Fakat çalışma, Halep'te yapılan gözlem ve mülakatlara dayalı olarak, Halep örneklemini çerçevesinde sınırlarını çizmiştir.

Suriye'nin ulusal kimliği içerisinde fazlaca yer bulamayan Ermenilerin ülkedeki mevcut iktidar ilişkilerinin olabildiğince dışında durmaya çalışmaları, onların kimliklerini yeniden üretebilecekleri ve kültürlerini yaşatabilecekleri özerk bir alan yaratmıştır. Buna karşılık, Türkiye'ye olan yakınlık ve Türkler ile olan görece daha sıkı ilişkileri nedeniyle de, Türk kimliğini ötekileştirmede, diğer ülkelerdeki diaspora kadar, örneğin Fransa ve ABD'deki gibi, ileri gitmedikleri anlaşılmaktadır.

Kaynaklar

Atay, Tayfun (Kış 1999), "Suriye'de Esad Rejimini Biçimleyen Koşullar ve Etmeler", *Kültür ve İletişim*, vol. 2, no. 1, 43-64.

Çakıllıkoyak, Hüseyin (Mayıs 2005), *Diasporada Ermeni Kimliği, Paris ve Halep Örneği*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

Cornell, Stephen, HARTMAN, Douglas (1998), *Ethnicity and Race: Making Identities in a Changing World*, California: Pine Forge Press.

- Güler, Ali vd. (2001), *Her Yönüyle Ermeni Sorunu*, Ankara: KHO Basımevi.
- Hinnebusch, Raymond (1995), *State, Civil Society and Political Change in Syria, Civil Society in the Middle East*, der. Augustus Richard Norton, Leiden: E.J. Brill.
- Hutchinson, John, Smith, Anthony (1996), *Ethnicity*, Oxford: Oxford University Press.
- Mason, Rebecca, (1987), *Government and Politics, Syria: A Country Study*, der. Thomas Collelo, ABD: Federal Division library of Congress.
- Sarup, Madan (2004), *Post-yapısalcılık ve Postmodernizm*, çev. Abdülbaki Güçlü, Ankara: Billim ve Sanat.
- Shain, Y., Barth, A. (2003) "Diasporas and International Theory", *Journal of International Organization*, vol. 57, 449-479.